

NEPRILIKE PRILIKOM UTVRĐIVANJA IZVORNOSTI PIŠČEVE KNJIŽEVNOJEZIČNE UPORABE U VARIJANTNOJ TEKSTNOJ PREDAJI

Amir Kapetanović

UDK: 821.163.42:81
Pregledni rad

Amir Kapetanović
Institut za hrvatski jezik
i jezikoslovlje
Z a g r e b
akapetan@ihjj.hr

U prilogu se raspravlja o priređivačkim / istraživačkim izazovima vezanim uz tekstove / opuse koji nisu sačuvani u idealnom stanju i obliku, tj. u situaciji kada iz vrela nije jasno kakva je točno bila autorska volja u nekom tekstu. Takve neprilike često prate istraživanja i izdavanje tekstova starih pisaca hrvatskih, i to ponajvećma zato što ima malo (ili uopće nema) autografa i izdanja tiskanih za piščeva života. S obzirom na to da ni jezik ni ortografija dopreporodnih hrvatskih pisaca nisu bili ni implicitno ni eksplicitno normirani (ujednačeni), pa čak ni unutar određenoga kruga, teško je samo na temelju varijantnih tekstnih vrela utvrditi značajke njihove književnojezične uporabe. U ovom prilogu analiziraju se neke takve situacije i konkretni primjeri.

Ključne riječi: stari hrvatski pisci, hrvatski jezik, tekstologija, varijantna tekstna predaja, uspostava teksta

1. Uvod

Da bismo (ponovno) uspostavili i interpretirali neki tekst, potrebno je raskrivati ne samo *povijest teksta* (kako je tekst u fazama nastajao) nego i *povijest prenošenja teksta* (u kojim je sve vrelima sačuvan, koja ga vrela bolje, a koja lošije prenose, koja su vrela međusobno bliska, koja su vrela bliža ili dalja od

autografa ako autograf nije sačuvan, što se najčešće prikazuje shematično u obliku genealoškoga stabla). Tomu se može priključiti, osobito ako je riječ o tekstovima starim i/ili teško čitljivim, i »treća« povijest: *povijest čitanja teksta* (na primjer, kako se čitao tekst *Bašćanske ploče* od I. Črnčića do B. Fučića¹).

Tkivo teksta je »živo«, promjenjivo: prilagođuje se vremenu, prostoru, ljudima, »živi« u različitim inačicama. Prije požara 47. g. pr. Kr. u Aleksandrijskoj knjižnici i Muzeju bile su nakupljene brojne varijante različitih tekstova iz cijeloga onda poznatoga svijeta.² Iz usporedbi različitih tekstnih inačica začeta je kritika teksta i filologija. Metode kritičke obradbe i priređivanja teksta počele su se razvijati u sklopu klasične filologije,³ a od 19. stoljeća one se prenose, uz neke prilagodbe vernakularnim tekstovima, na neofilologije (germanistiku, romanistiku, slavistiku⁴...). Jedna od bitnih razlika u kritičkom preispitivanju tekstova na latinskom i hrvatskom jest to što hrvatski jezik dobiva svoje općenacionalne jezične i ortografske norme tek u 19. stoljeću. Prije toga postojalo je nekoliko hrvatskih regionalnih (dijalektno obojenih) književnojezičnih varijeteta, koji ne samo da nisu bili međusobno usklađeni nego ni u jeziku pisaca koji su pripadali istom krugu nije bilo općeprihvaćenoga jezičnoga uzusa. Stoga je potrebno raspravljati o teškoćama i neprilikama pri priređivanju dopreporodnih hrvatskih tekstova i njihovih vrela. To pitanje bitno je u tekstološkom istraživanju i priređivanju teksta nakon recenzije, odnosno u fazi egzaminacije.

2. Nenormiranost ortografije

Tradicionalni slovopisi dvaju slavenskih pisama bili su prilično uređeni, pa istraživanje / priređivanje tekstova pisanih ćirilicom i glagoljicom ne prate neprilike kao kod tekstova na hrvatskim dopreporodnim latiničnim slovopisima.

¹ Prikaz povijesti čitanja *Bašćanske ploče* v. u Branko Fučić, *Glagoljski natpisi*, JAZU, Zagreb, 1982, 46–59. U izdanjima hrvatskih dopreporodnih tekstova korisno je, premda nije uobičajeno, naći podatke o povijesti čitanja teksta, to jest o tom kako se u prethodnim (relevantnijim) izdanjima tumače (transkribiraju) određena mjesta jer priređivači istoga teksta ne samo da mogu birati različito iz nekoliko vrela nego mogu i različito tumačiti (transkribirati) tekst iz istoga vrela, a u traženju rješenja donose kadšto i svoje konjektуре. Njihova priređivačka rješenja, ako ih i ne prihvatimo, mogu navesti na neko bolje rješenje.

² Poznato je da su se u aleksandrijskoj luci plijenili rukopisi pronađeni pretragom brodova: originali bi bili zadržani u Aleksandrijskoj knjižnici, a vlasnicima bi se vraćali na brzinu načinjeni njihovi prijepisi. O tome v. Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1985, 111.

³ O tom v. npr. Widu-Wolfgang Ehlers, »Antike und klassisch-philologische Editionsverfahren«, u: Hans-Gert Roloff (prir.), *Geschichte der Editionsverfahren vom Altertum bis zur Gegenwart im Überblick*, Berlin, 2003, 9-35.

⁴ O Jagićevu doprinosu hrvatskoj i slavističkoj kritici teksta v. Amir Kapetanović, »Jagićeva kritika teksta u hrvatskom i europskom kontekstu«, *Filologija* 48, 2007, 65–77.

Dobro je poznata činjenica da se tek u 19. stoljeću, nakon Gajeve reforme latinice (1835.) i uz nekoliko kasnijih dopuna i prilagodbi, uspostavlja slovopisna norma, a pravopisna još kasnije, između Partaševa (1850.) i Brozova (1892.) pravopisa. To pak znači da do 1835. nalazimo prilično ortografsko šarenilo u kojem se isprva teško snaći. Atomizam staroga Maretićeva prikaza⁵ primjene latinice više zbunjuje nego što pomaže da se uoče neke regionalne istosti i razlike. Unatoč tomu, moguće je razlikovati dvije primorske i dvije kontinentalne hrvatske dopreporodne latinične prakse⁶, ali samo načelno prema uporabi nekih specifičnih grafema.⁷ Dubrovačka i dalmatinska dopreporodna latinica isto bilježe /l/ i /ñ/ (na talijanski način obično <gl> i <gn>), ali se najlakše međusobno razlikuju po označivanju fonema /c/, /z/ i /ž/. U Dalmaciji je nekoć najčešće /c/ = <c> (*sarce*) ili <ç> (*sarçe*), /z/ = <z> (*uzdah*), /ž/ = <x> (*xiu*)⁸, a u Dubrovniku /c/ = <z> (*oza*), /z/ = <ʃ> (*sufe*), /ž/ = <ʃc> ili <ʃg> (*ʃcivot*).⁹ Dvije kontinentalne prakse, kajkavsku i slavonsku, povezuje pretežito isto bilježenje /l/ = <ly> i /ñ/ = <ny>, ali razlikuju se po bilježenju nekih fonema, na primjer, u kajkavskom slovopisu najčešće je /c/ = <z> (*praʃzecz*), /č/ = <ch> (*muchech*), /s/ = <ʃz> (*praʃzecz*), /š/ = <s> ili <ʃs> (*kuchifs*), /ž/ = /ʃ/,¹⁰ a u Slavoniji /c/ = <c> (*gorice*), /č/ = <cs> ili <cf> (*grancfica*), /s/ = <ʃ> (*ʃvakoj*), /š/ = <sc> ili <sh> (*shtuju*), /ž/ = <x> (*xeli*).¹¹ Govorimo, dakle, o najčešćoj uporabi, koja ne obuhvaća sve pisce tih regija kroz stoljeća. Već i iz ovako pojednostavnjenoga prikaza regionalne uporabe vidi se da su se neki fonemi označivali uz pomoć nekoliko grafema (istodobno ili u različitim razdobljima), pa je u slučaju varijantne tekstne predaje bez autografa nemoguće uspostaviti tekst originalnom (starom latiničnom) ortografijom tako da kombiniramo podatke iz različitih mlađih prijepisa jer su se slovopisno-pravopisne navade prepisivača

⁵ Tomo Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU IX, JAZU, Zagreb, 1889. V. također Vatroslav J a g i ć, »Istorija hrvatskoga pravopisa latinskim slovima. Napisao Dr. T. Maretić. U Zagrebu 1889.«, *Izabrani kraći spisi*, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Matica hrvatska, Zagreb, 1948, 485–491. (1890.)

⁶ Ovdje ne ćemo ulaziti nadalje u razmatranje nekih varijanti izdvojenih praksi (npr. neke istarsko-kvarnerske specifičnosti uporabe ili latinice u bosanskih Hrvata).

⁷ O regionalnim primjenama latinice v. u prikazu Josipa Vončine, »Iz dopreporodne hrvatske latinice«, *Forum* 39, knj. 72, br. 10/12, Zagreb, 2000, 1491–1509. Uočavanje načelnih i prepoznatljivih razlika tih dopreporodnih latiničnih praksi ne olakšava samo čitanje starih vrela nego pomaže nerijetko i prilikom ubiciranja, datiranja i atribuiranja određenoga teksta.

⁸ V. npr. Hanibal Lucić, *Scldanya izvarsnich pisan razlicnih poctovanoga gospodina Hanibala Lucia, vlastelina hvarschoga*, Venecija, Per Francesco Marcolini, 1556.

⁹ V. npr. Ivan Gundulić, *Sufe sina rafmetnoga Gospodina Giva Frana Gundulichia vlastelina dubrovackoga*, Venecija, 1622.

¹⁰ V. npr. Tituš Brezovački, *Mathias Grabantzias Diak vu trojem dogodu izpelyan*, Zagreb, 1804.

¹¹ V. npr. hrvatske stihove u Matija Petar Katančić, *Fructus auctumnales in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti Latia et Illyrica cheli decori*, Zagreb, Typis Trattnerianis, 1791.

prilično razlikovale. Bismo li bili na pravom putu kada bismo ortografsku različitost među prijepisima sveli na neki zamišljeni idealni starinski ujednačeni slovopis ako znamo da su samo rijetki stari pisci težili jednoznačnim rješenjima (npr. Hektorović, Marulić)? Nije stoga uopće čudno da su se kritička izdanja u *Starim piscima hrvatskim* priređivala u suvremenoj latiničnoj transkripciji, a ne izvornim slovopisima kakve nalazimo u sačuvanim vrelima.

Osim toga, pisci i prepisivači mijenjali su tijekom života svoje slovopise, a neki rukopisi imali su i po nekoliko zapisivača s različitim pisarskim navikama. Na to ovdje podsjećamo uz pomoć poznatih primjera iz stručne literature. O Pavlu Šibenčaninu i *Akademijinu dubrovačkom molitveniku* D. Malić zaključuje ovo: »U hrvatskim srednjovjekovnim latiničkim spomenicima nema nijednoga u kojem bi se grafija potpuno podudarala s nekim drugim, pa se čak međusobno razlikuju tri zapisa Pavla Šibenčanina, ovisno o predlošku s kojega je prepisivao, ili dvije ruke ADM [= Akademijin dubrovački molitvenik]«. ¹² Z. Vince komentira slovopisni sustav M. A. Reljkovića, »koji je u prvom izdanju svojega *Satira* (1762) po isusovačkom grafijskom sustavu pisao *gy, ny, ly* za *đ, nj, lj*, u drugom je izdanju svoga djela (1779) pisao *gj, nj, lj*«. ¹³ Iz Reljkovićevih izdanja navodimo po jedan stih:

1762: **y** iz **svoie** **postelye** **uftane**¹⁴

1779: **I** iz **fvoje** **Postelje** **uftane**¹⁵

3. Nenormiranost jezika

Jezičnu neujednačenost koju zatječemo u mlađim prijepisima dopreporodnih hrvatskih tekstova nerijetko ćemo pripisivati nemarnoj ruci jednoga ili nekoliko (anonimnih) prepisivača s pretpostavkom da je u nesačuvanom autografu piščev jezik bio ujednačeniji nego što to vrela što ih proučavamo pokazuju. Stoga priređivači na temelju vrela nastoje vratiti piščev jezik u neki zamišljeni prvotni sklad. Lakše je to učiniti kod pisaca čija je književnojezična uporaba bila osviještena i prilično dosljedna nego kod onih koji nisu tako pisali ili nemamo pouzdan autorov tekst kao orijentir. Primjerice, B. Lučin uzima prvotisak *Judite*

¹² Dragica Malić, »Uvodna razmatranja«, *Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća)*, priredila Dragica Malić, uvodne rasprave napisale Dragica Malić i Dunja Fališevac, Stari pisci hrvatski 43, HAZU, Zagreb, 2004, LIX.

¹³ Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, 2002, 86.

¹⁴ Matija Antun Reljković, *Satyr illiti Divyi csovik u vershe Slavoncem*, Dresden, 1762.

¹⁵ Matija Antun Reljković, *Satir illiti Divji csovik. U prvomu dilu piva u vershe Slavoncem, a u drugom dilu Slavonac odpiva u vershe satiru*, Osijek, Pritiskan sa slovih Martina Divalt, 1779.

kao pouzdan orijentir za redakciju Marulićevih hrvatskih tekstova sačuvanih u prijepisima i piše o Marulićevoj grafijsko-jezičnoj uporabi ovako: »Prvo, brojna dosljedna rješenja u prvotisku *Judite* potvrđuju kako je Marulić posjedovao **barem djelomično** uspostavljen grafijsko-ortografski sustav, a razabire se i **prilično usustavljen** morfološki i leksički repertoar. Drugo, uz jednoznačna, potpuno dosljedna rješenja, **postoji i znatan broj dubleta**).«¹⁶ Važno je ozbiljno shvatiti sve izrečene Lučinove zadržke: *barem djelomično*, *prilično usustavljen*, *znatan broj dubleta* jer ni Marulić, bez obzira na pomnost u grafijsko-jezičnoj uporabi, nije imao sasma ujednačene iskaze na hrvatskom. Primjerice, pogriješili bismo kada bismo počeli ujednačivati *poča-* / *poče-* u Marulićevim tekstovima tražeći dosljednost u izražavanju. Nedavno smo uz pomoć te varijable ukazivali na neujednačenost u većine ondašnjih čakavskih pisaca¹⁷ i da u nekih pisaca kao što je J. Baraković tipični čakavski odraz dominira samo kad je riječ o refleksu negdašnjega nazalnoga samoglasnika /ɛ/ iza /j/, ali ne i iza /ž/ i /č/. Pogrešno bi isto tako bilo Maruliću mijenjati svako *meni* > *mani* zato što je *mani* čakavska značajka (tzv. ostvaraj pune vokalnosti), potvrđena u drugih čakavskih pisaca. Takav neujednačen *usus scribendi* vjerojatniji je u hrvatskih dopreporodnih pisaca nego ujednačen jezik. Osim toga, neujednačenosti u jezičnoj uporabi nisu samo posljedica nemara ili izostanka eksplicitnih jezičnih normi nego i osviještenih odluka, versifikacijski ili stilistički motiviranih (broj slogova u stihu, rima, variranje različitih oblika). Povijesna dijalektologija tu ne smije biti glavni arbitar tražeći sklad u književnom tekstu prema dijalektnom stanju koje karakterizira piščevu rodnu grudu. Jedno su opće i uobičajene karakteristike govora kojemu pripada pisac, drugo je svakodnevni piščev idiolekt, a treće je piščev birani književnojezični izraz. Poseban pristup traže usmeni i pučki književni tekstovi, koji su se bez zadržke jezično prilagođavali sredini u kojoj su se prepisivali.

Postavlja se nadalje pitanje objektivnosti izbora različitih (jednako mogućih) jezičnih pojedinosti iz raznih vrela ako ne postoji neki orijentir (autograf, izdanje za života). Može li se naš izbor opravdati stanjem u većem broju vrela, odnosno može li se tako sa sigurnošću reći što je na kojem mjestu bila piščeva jezična volja i njegov *usus scribendi*? Što ako se piščev jezik i *usus scribendi* s vremenom mijenjao (npr. u početničkim ljubavnim pjesmama i u nabožnom pjesništvu koje, recimo, nastaje koncem života)? Mladi B. Kašić, po rođenju čakavac, nije prvotno poznao fonem /ž/ i nastavak *-a* u Gmn., ali stariji ih Kašić poznaje. Pavao Ritter Vitezović čitava je života usavršavao svoj slovopis, a u jezičnom izražavanju pošao je najprvo od rodne senjske čakavštine (*Oddiljen'je sigetsko*), potom se približavao kajkavštini (npr. u *Kronici*) i u kasnijim godinama života štokavštini. Jezični slojevi i mijene u jezičnoj uporabi očitovali su se i u njegovu (rukopisnom) rječniku.

¹⁶ Bratislav Lučin, »Prema kritičkom izdanju Marulićevih hrvatskih stihova: *Judita* kao orijentir«, CM XXVI (2017), 17. Istanja A. K.

¹⁷ Amir Kapetanović, *Jezič u starim versima hrvatskim*, Književni krug Split, Split, 2016, 158.

Još su zamršenije situacije kada je književnojezična uporaba pisaca utemeljena na permanentnom miješanju različitih dijalekata (npr. kod pisaca ozaljskoga kruga) ili kada se pisci svjesno izražavaju jezikom neimanentne im jezične strukture (npr. čakavci koji su se trsili pisati književnom štokavštinom). Od mnogih primjera koje bismo ovdje mogli iznijeti ograničit ćemo se samo na Petra Kanavelića.

Petar Kanavelić (1637.–1719.) potječe s čakavske Korčule, gdje je imao i velike posjede, a jedan dio svojega života živio je u Dubrovniku (obje supruge bile su Dubrovkinje). Prijateljvao je s mnogim Dubrovčanima, osobito književnicima, bio je član dubrovačke Akademije ispraznijeh. U njegovu opusu prevagnulo je izražavanje štokavštinom jer je dubrovačka barokna književna riječ u to vrijeme zračila tolikim ugledom i utjecajem da je sasma prirodno da se Kanavelić utjecao štokavštini na dubrovačku. Kanavelić se ubraja u one hrvatske književnike čija književna djela danas ne čitamo bez teškoća jer nisu sabrana i ostadoše uglavnom u brojnim rukopisima, koji se čuvaju u arhivima i knjižnicama u domovini (Blato, Cavtat, Dubrovnik, Korčula, Orebić, Split, Šibenik, Trogir, Zadar, Zagreb...) i inozemstvu (Beograd, Perast, Prag, Rim, Sarajevo...). Tekstovi mu nisu objavljeni za života, ako se izuzme pjesma *Dubrovnik*, tiskana u Anconi 1667. u knjižici (24 str.) zajedno sa stihovima Nika Dživa Bunića (pjesma *Grad Dubrovnik, vlastelom u trešnji*) i Bara Bettere (*Pjesan*).¹⁸ Tek od 19. stoljeća objavljuje se pokoja njegova pjesma u časopisima. Njegovo najvažnije djelo, ep *Sveti Ivan, biskup trogirski*, tiskano je 1858. u Osijeku, a prema tom nekritički pripremljenom izdanju Kanavelićev jezik zastupljen je u Akademijinu rječniku.

Prvu temeljnu pretpostavku za kritičku obradu Kanavelićeva književnoga opusa ispunio je M. Foretić (1973.), koji je osim bibliografije radova i literature o Petru Kanaveliću objavio i klasificiran popis rukopisa djela P. Kanavelića.¹⁹ Drugi preduvjet za kritičku obradu Kanavelićeva književnoga opusa jest utvrđivanje njegove književnojezične uporabe. Uzmimo samo jedan primjer (izvornom grafijom) iz Kanavelićeve pjesme *Dubrovnik*, objavljene u spomenutom izdanju 1667. u Anconi (str. 8):

Iako opet meni ù Krilu
Moie puke **vighieh** mrieti

¹⁸ Ta je knjižica poznata prema naslovu Bunićeve pjesme jer jedino je ona od tri pjesme navedena na naslovnici (gdje stoji i samo Bunićevo ime i prezime). N. Dž. Bunić, *Grad Dvbrovniĥ vlastelom v trexgniv*, Ancona, 1667. Kanavelić, koji nije bio u Dubrovniku u vrijeme potresa, pozvan je na sudjelovanje u toj knjižici o dubrovačkom potresu vjerojatno i iz političkih razloga (službenik Mletačke Republike), a ne samo zato što je već bio potvrđen pjesnik; v. o tom Slavica Stojan, »Poetika katastrofe – pjesnici o velikoj trešnji 1667. godine u Dubrovniku i okolici«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 53/1, 2015, 118–119.

¹⁹ Miljenko Foretić, »Bibliografija radova Petra Kanavelića« / »Literatura o Petru Kanaveliću« / »Radovi (rukopisi djela) Petra Kanavelića«, *Zbornik otoka Korčule* 3, ur. M. Gjiivoje, Korčula, 1973, 172–183, 184–200, 201–247.

Ifa tefchu cès nemilu
 Sciuiem oghniem fue gorieti.
 (...)
Gdie ia **vighiet**²⁰ **Suietlieh fgrada**
 Varhe obrachiat sèmgli **doli**
Gdife ori, i raspada
Sctotia dotle, **fctodò** poli.

Iz navedenih stihova razvidna je štokavska fizionomija Kanaveličeve književnojezične uporabe: jekavski refleks *jata* u nastavačnom morfemu, nastavak *-a* u Gmn. (*zgrada*) i zamjenica *što*. Dvostrukost *gdje / gdi* i oblik *doli* (u rimi s *poli*) upozoravaju na to da Kanaveličev jezik nije bio ujednačen, da su u njemu postojale jekavsko-ikavske dvostrukosti (koje nije »skrivio« prepisivač).²¹ Aoristni oblik *viđeh* (*uighieh*) upućuje na provođenje tercijarne (jekavske) jotacije, ali u istoj pjesmi tiskanoga izdanja (npr. na str. 9) možemo naći i oblik bez jotacije *vidjeh* (*Vidièh puke na sve strane*). Dvostrukost *viđeh* (*uighieh*): *vidjeh* (*vidieh*) postoji na istim mjestima u najstarijem rukopisnom izvoru pjesme (prema Foretiću), što se čuva u Zemaljskom arhivu BiH u Sarajevu.²² Dakle, može se reći da tiskano izdanje objavljeno za piščeva života i najstariji rukopisni svjedok pjesme upućuju na to da je tercijarna jotacija bila dio Kanaveličeve jezične upotrebe, ali je i izostajala. Stoga se ne može isključiti jedna od ove dvije moguće realizacije, a na temelju nekoliko nesložnih izvora teško je pouzdano znati na kojim se mjestima u tekstu ostvario jedan, a na kojim drugi oblik. U slučaju podijeljenosti vrela (npr. jedni imaju *viđeh*, drugi *vidjeh*, treći *vidih*) spas se obično nađe tako da se za osnovni tekst bira onaj oblik koji se najčešće pojavljuje u vrelima. Pitanje je koliko se tako doista približavamo izvornom piščevu jeziku.

Uzmimo još u nastavku kao primjer Kanaveličevu *Pjesan u pohvalu privedroga Ivana Sobjeskoga, kralja poljačkoga* (dulja verzija). Pri kritičkom

²⁰ Čini se da je to tiskarska pogreška, u rukopisu Zemaljskoga arhiva BiH (v. bilješku 22) stoji *uighah* (= *viđah*), premda bi ovdje možda bolje pristajao svršeni glagolski oblik (*viđeh*).

²¹ U tekstovima pisaca rođenih u Dubrovniku (npr. Mavro Vetranović) postoje također ikavsko-jekavske dvostrukosti. Kanconijer M. Držića, primjerice, izrazito je ikavski obojen u odnosu na ostatak njegova opusa, pa se prilikom utvrđivanja činjenica za *usus scribendi* određenoga pisca mora uzeti u obzir da pisci nisu sva svoja djela pisali u istom stilskom registru, u istoj stilskoj ravnini, uz pomoć istih jezičnih značajki.

²² Rukopis u kojem je pjesma zapisana danas je u toj knjižnici pod signaturom B 1415/1 (u Foretićevu opisu B 1424/2; on navodi i str. 65-79, iako rukopis nije paginiran). Nije posrijedi autograf, ali prijepis potječe iz 2. polovine 17. stoljeća. Sadržava malo proze i ponajviše pjesama (hrvatskih, turskih i talijanskih), sve na latinici, osim jedne pjesme na bosančici. Listovi su dijelom oštećeni i istržani.

izdanju pjesme²³ za temeljni rukopis izabran je onaj pod brojem 59 iz Knjižnice Male braće u Dubrovniku, koji se smatra prijepisom iz 17. ili 18. stoljeća nastalim na temelju autografa.²⁴ Priređivač uz taj uzima u obzir još deset pomoćnih izvora, a još pet mu je bilo nedostupno, među kojima i rukopis Vatikanske apostolske knjižnice (Barb. Lat. 2074), za koji je Foretić pretpostavljao da je autograf. Kad je riječ o tercijarnoj jotaciji i oblicima glagola *vidjeti*, priređivač je u svojem izdanju mjestimice napuštao izabrani temeljni rukopis (npr. *Vigiecete* = *Videćete* u 5. katrenu pjesme)²⁵ i priklanjao se većini mlađih prijepisa 18. i 19. st., koji na istom mjestu sugeriraju neprovođenje tercijarne jotacije (npr. *Vidjehjete*, f. 1b u rkp. 329 ili *Vidjet čete*, str. 32-33, u rkp. 630 Znanstvene knjižnice u Dubrovniku). Međutim, u rukopisu Vatikanske apostolske knjižnice, već je rečeno, nalazimo u 5. katrenu zapis *Vighiechiete* (= *Videćete*), što upućuje na provođenje tercijarne jotacije i podudaranje s priređivačevim temeljnim rukopisom (*Vigiecete*). Dakle, analiza primjera iz dviju Kanavelićevih pjesama navodi na zaključak da je u njegovu jeziku ne samo bilo provođenja tercijarne jotacije (koja se postupno pojavljuje u tekstovima dubrovačkih pisaca 17. i 18. st.) nego bi toj jezičnoj značajki, sudeći prema starijim tekstnim svjedocima, trebalo davati prednost na mnogim mjestima u Kanavelićevim tekstovima.²⁶ Jesu li ovdje rukopisi 18. i 19. stoljeća (mlađih je uvijek više nego starijih) »nadglasali« izvorni piščev jezični izbor? S obzirom na to da priređivač nije jezikoslovac, a temeljita studija o Kanavelićevu jeziku još ne postoji, teško mu se može ozbiljno prigovoriti, a vjerojatno je tako odlučio izabrati i zato što je oblik *videćete* nastao od *vidjet čete*, a ne obrnuto. Međutim, vidjeli smo da se u istom Kanavelićevu tekstu varira *videh* i *vidjeh* te da u izabranim segmentima mlađih izvora prevladava stariji oblik *vidjeh*, a u starijim mlađi oblik *videh*. Pri tom treba imati na umu da su govornom jeziku dubrovačkoga podneblja i bliže štokavske okolice bliski oblici s provedenom jotacijom i da se u biranom (književnom) jeziku od 19. st. preferira / preporučuje nehotirani oblik.²⁷

²³ Davor Dukić, »Dvije hrvatske pjesme Petra Kanavelića o opsadi Beča 1683. godine«, *Hrvatska književna baština* 3, Ex Libris, Zagreb, 2004, 421-451.

²⁴ Ibid, 422.

²⁵ Ibid, 437, v. stih 17.

²⁶ Tercijarna jotacija nije prihvaćena kao jezična značajka hrvatskoga standardnoga jezika. Mnogi hrvatski pisci iz Dubrovnika pisali su zajedno složeni glagolski oblik futura prvog, tako da se zrcali i glasovna promjena na mjestu spajanja glavnoga glagola s enklitikom.

²⁷ Primjerice, u *Danici ilirskoj* (16. listopada 1841, br. 42, str. 172) oba oblika iz tiskane pjesme *Dubrovnik* transkribirana su bez odraza tercijarne jotacije: *Moje puke vidieh mrieti / Gdje ja vidjeh svietlieh sgrada*'.

3. Zaključak

Iz analize se nadaže zaključak kako je priređivač tekstova / opusa starih pisaca hrvatskih koji radi na temelju varijantne tekstne predaje suočen s mnogim neprilikama. Riječ je, naime, o predaji u kojoj uopće nema (ili ima malo) autografa i izdanja tiskanih za piščeva života. Iako su na hrvatskoj obali nicali akademije po uzoru na talijansku Accademia della Crusca, naše nisu imale ni utjecaj ni rezultate kao talijanska, pa prije 19. st. nije normirana ni hrvatska ortografija ni jezična uporaba. Iako su i prije preporoda postojali rječnici i gramatike, ti priručnici nisu imali kodifikacijski karakter i utjecaj na čitavom hrvatskom prostoru. Beletristički tekstovi bili su otvoreni za različite jezične stilizacije, koje je danas teško objasniti dijalektnim zemljovidima. Nedvojbeno je da brojnost rukopisa pomaže u priređivanju i uspostavljanju svih dijelova određenoga teksta; pitanje je, međutim, približavamo li se uvijek izvornom jeziku pisca ako pri uspostavi teksta biramo onaj jezični podatak koji je potvrđen u većini vrela. Stoga, gdje je god to moguće, potrebno je na temelju nekoga pouzdanoga orijentira (autografa ili izdanja za piščeva života) rekonstruirati piščev *usus scribendi* ili barem glavne značajke njegova jezika.

Amir Kapetanović

PREDICAMENTS ENCOUNTERED DURING THE ESTABLISHMENT
OF THE AUTHENTICITY OF A WRITER'S USE
OF LITERARY LANGUAGE IN A VARIANT TEXTUAL TRADITION

The paper discusses the editing and research challenges related to texts or oeuvres that have not survived in ideal conditions and forms, i.e., in a situation when from a source it is not clear what the precise intention of the author was in some text. Such perplexities often accompany research into and publication of the texts of old Croatian writers, mostly because there are few, or no, autographs or editions printed during the authors' lifetimes. Because neither the language nor the orthography of Croatian writers in pre-Revival times were explicitly or implicitly standardised, even within a given literary circle, or area, it is hard only on the basis of variant textual sources to ascertain the features of their use of literary language. Undoubtedly the numerousness of manuscripts does help in editing and establishing all the parts of a given text. However, the question arises as to whether we are getting closer to the original language of the writer if in the establishment of a text we always choose that linguistic item that is confirmed in the majority of sources. Hence, wherever possible, it is necessary pursuant to some reliable benchmark (an autograph or an edition printed during the writer's lifetime) to reconstruct the writer's *usus scribendi* or least the principal characteristics of his language.

Key words: old Croatian writers, Croatian language, textual criticism, variant textual tradition, critical edition